

disti mihi de mundo; tu erant, et mihi eos dedisti, et sermonem tuum servaverunt.

7. Nunc cognoverunt quia omnia que dedisti mihi abs te sunt.

8. Quia verba, quae dedisti mihi, dedi eis, et ipsi acceperunt et cognoverunt verè quia à te exivi, et crediderunt quia tu me misisti.

9. Ego pro eis rogo; non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt;

10. Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt; et clarificatus sum in eis.

11. Et iam non sum in mundo, et hi in mundo sunt, et ego ad te venio; Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi; ut sint unum, sicut et nos.

12. Cùm esses cum eis, ego servabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi custodivi, et nemo ex eis perit, nisi filius perditionis, et Scriptura impletatur.

13. Nunc autem ad te venio, et haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

14. Ego dedi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo.

15. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos à malo.

16. De mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo.

17. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est.

18. Sicut tu me misisti in mundum, et ego misi eos in mundum.

19. Et pro eis ego sanctifico meipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate.

20. Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis qui creditur sunt per verbum eorum in me.

21. Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus, quia tu me misisti.

22. Et ego claritatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus.

23. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum, et cognoscatis mundus quia tu me misisti, et dilexisti eos, sicut et me dilexisti.

24. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego et illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.

25. Pater juste, mundus te non cognovit, ego autem te cognovi: et hi cognoverunt quia tu me misisti.

26. Et notum feci eis nomen tuum, et notum faciam, ut dilectio, quia dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis.

CAPUT XVIII.

4. Quem queritis?

5. Ego sum.

7. Quem queritis?

8. Dixi vobis quia ego sum: si ergo me queritis, sinite hos abire.

9. Quia quos dedisti mihi, non perdidisti ex eis quemquam.

11. Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum?

20. Ego palam locutus sum mundo; ego semper docui in synagogâ, et in templo, quod omnes Judei conveniunt; et in occulto locutus sum nihil.

21. Quid me interrogas? Interroga eos qui audiunt quid locutus sim ipsis; ecce hi sciant que dixerim ego.

23. Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem benè, quid me cadis?

34. A temetipso hoc dicas, an aliis dixerunt tibi de me?

36. Regnum meum non est de hoc mundo; si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decerterent ut non traderet Judeis; nunc autem regnum meum non est hinc.

37. Tu dicas quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati; omnis qui est ex veritate audit vocem meam.

CAPUT XIX.

41. Non haberes potestatem adversus me ullam, nisi tibi datum esset desper. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.

26. Mulier, ecce filius tuus.

27. Ecce mater tua.

28. Sitio.

29. Consummatum est.

CAPUT XX.

15. Mulier, quid ploras? quem queris?

16. Maria.

47. Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum; vade autem ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum, et ad Patrem vestrum; Deum meum, et Deum vestrum.

19. Pax vobis.

21. Pax vobis. Sicut misit me Pater, et ego mittō vos.

22. Accipite Spíritum sanctum;

23. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis: et quorum refineritis, retentur sunt.

26. Pax vobis.

27. Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manus tuam, et mittō in latus meum; et noli esse incredulus, sed fidelis.

29. Quia vidiisti me, Thoma, credidisti; beati qui non viderunt, et crediderunt.

CAPUT XXI.

5. Pueri, numquid palmentarium habetis

6. Mittite in dextram navigii rete; et invenietis.

10. Afferte de piscibus quos previdistis nunc.

42. Venite, prandete.

15. Simon Joannis, diligis me plus his? Pasce agnos meos.

16. Simon Joannis, diligis me? Pasce agnos meos.

17. Simon Joannis, amas me? Pasce oves meas.

18. Amen, amen dico tibi, cùm essem junior cin-

19. Sequere me.

22. Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

CAPUT PRIMUM.

5. Quia Joannes quidem baptizavit aquâ, vos autem baptizabimini Spíritu sancto non post multos hos dies.

7. Non est vestrum nosse temporâ, vel momenta, que Pater posuit in sua potestate:

8. Sed accipietis virtutem supervenientis Spíritus sancti in vos, et eritis milii testes in Jerusalem, et in omni Iudeâ et Samariâ; et usque ad ultimum terræ.

CAPUT IX.

4. Saule, Saule, quid me persequeris?

5. Ego sum Jesus, quem tu persequeris: Durum est tibi contra stimulum calcitrare.

7. Surge, et ingredere civitatem et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere.

40. Ananias.

41. Surge, et vade in vicum qui vocatur Rectus, et quare in domo Judei Saulum nomine Tarsensem; et ecce enim orat.

45. Vade, quoniam vas electionis est mibi iste, ut

portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel.

46. Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

CAPUT XX.

55. Beatus est magis dare, quam accipere.

CAPUT XXI.

45. Ego sum Jesus, quem tu persequeris.

46. Sed exurge, et sta super pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, ut constitua te ministrum, et testimoniū eorum qua vidisti, et eorum quibus apparebis tibi,

47. Eripiens te de populo, et gentibus, in quas nunc ego mitto te,

48. Apere oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem, et de potestate Satanae ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortient inter sanctos, per fidem que est in me.

EX EPISTOLA PRIMA AD CORINTHIOS.

CAPUT XI.

24. Accipite et manducate; hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hoc facite in meam commemorationem.

25. Hic calix novum testamentum est in meo san-

guine, hoc facite quotiescumque habebitis, in meam commemorationem.

26. Quotiescumque enim manducabis panem hunc, et calicem habebitis, mortalem Domini annuntiabitis donec veniat.

MONITUM.

Hucusque sacrorum Librorum partem haud exiguum non infeliciter nec imperfectè, plurimorum sanè iudicio, interpretatam lectoribus nostris exhibuimus. Attamen nihil tam completum aut suci ac medulla plenus unquam dedisse arbitramur, quam quod in quatuor Evangelia præstantum nunc aggredimur. Multos scilicet inter autores qui in Ecclesiâ catholica venerabiliores hosce Libros commentariis suis illustrarunt, octo ceteros maximè præminent ac omnium ore primo loco celebrantur. Quos quidem præclarissimos interpres una connexos ex integræ producendi ratio à nobis quesita et inventa est, quin idè voluminum nostrorum tenor magis excresceret, quam si de more subiecissent plurime variorum scriptorum annotations; hancque novam laboris presentis ordinatioem, instigante totius boni Auctore nobis suggillatam non sine pergrati animi sensu existimamus. Cum vero quatuor ex octo supra dictis auctoribus brevissimas solummodo lubricationes ediderint, ac

ceteris per modum complementi à nobis adjiciantur, illos ad caleum paginarum, nullo inter lineas relicto intervallo recudimus, adeo ut tenui tantum et vix sensibili spatio contineantur.

In unumquodque igitur Evangelium duo ex celeberrimis interpretibus simul exhibebuntur: nempe in S. Matthaeum Maldonatus et Du Hamel; in S. Marcium Cajetanum et Erasmus; in S. Lucam Lucas Brugensis et Jansenius Ypresis; in S. Joannem Natalis Alexander et Sacy.

Quae nomina! qui viri! quanta nobis obtigit felicitas qui eos in unum conjungere potuimus! quantus vero dolor emersisset, si unum ex his pretermittere necessitas adfuisset! quantum quoque detinendum passi fuissent lectores, tum circa comparandam evangelicae doctrine intelligentiam, tum circa mentes pietate religioneque imbundendas! Atvero nulli ex sacris Biblis libri, si ad rerum pondus et sanctitudinem respicunt, privilegium hujuscemodi ac euras omnino speciales magis merebantur. Nos ergo felices, qui tales viros è loci adducere valemus! Eò vero major meus nostra oblectatio, quod cum à quatuor Evangelistis eadem facta diversis et aliquando dissensu verbis enarrantur, ita ut res eodem sapientia redant, hinc fit ut duo commentaria in unumquodque præbendo, octo re ipsa præbeamus.

Omnis itaque sub aspectu inspicientem singuli Evangeliorum versus, omnis omnino sensus illustrabitur, nec ullum erit punctum quo litteralis vel supernaturalis significatio non manifestetur, adeo et omnes simul opes in iis contente patet, ac uno quasi amplexu possidebuntur. Et hoc erit ampla et magnifica series, quā recentebunt præstantissimi omnium iudicio interpres, illuc quantum imperfectionis et maciei vitium ex parte nostrā apparuit, si unum tantum ex quatuor edidissimus, nemo est qui non videat. Merito ergo ac superabundanti gaudio exultamus, qui tantarum divitiarum amissionem cavere, Deo juvante, potuimus.

DU HAMEL VITA.

DU HAMEL (Jeanne Baptista), ex patre caudicido Virie in Normannia natus est anno 1624. Anno octavo decimo nono, apud Oratorium Patres ingressus est, nec nisi decem postea annis ab eis recessit, ut vici Gallicè dicti *Neufville* ad Matronam, curiam parochiale occuparet; illud autem munus anno 1665 abdicavit, ut ecclésie Bajocensis cancellarius constitueret, ac rebus physicis pro impiata animi inde totus incumberet. Eum anno 1666 Colbertus elegit, ut Académie Scientiarum secretarii offici fungeretur. Dubius vero abhinc annis eum Aquisgranum secum abduxit Colbertus de Croissi, qui de constituta pace legatus in hanc urbem missus fuerat; hunc quoque Du Hamel in Anglia comes secutus est: quod quidem iter philosophi more peregit: quippe qui præcipuum in id studium impedit, ut viros doctissimos inviceret, ac presertim celeberrimum Boylium, quo juvante, inquit Fontenellius, omnia usi experientia compareat physicae rei mysteria ipsi reservata sunt. Ex Angliâ Amstelodamnum sese contulit, eandem secum ferens scientiae acquirendae cupidinem, ita ut ex duplice itinerere non mediocres retulerit doctrinae divitias quibus libros à se exaratos locupletavit. In Galliam redux, continuo sese laboribus dedit, ad annum scilicet 1706, quo diem supremum obiit inlytus senex, annos duos et octoginta natu. Toto vite tempore maximè vir existimationis apud præstantissimos Ecclesiæ presules exstitit; attemen nonnisi exigua semper beneficia habuit, nec ullum ipsi unquam obtigit, quod in gratiam alterius à se sponte suâ non alienaverit.

Multa inter doctissimi scriptoris opera, præcipue commendantur, 1^a *Astronomie physica*, cum tractatu de *Metoris et Fossiliis*, 1660, in 4°; — 2^a de *corporum Affectionibus*; — 3^a de *Mente humana*; — 4^a de *Corpo animato*; — 5^a de *Consensu veteris et novæ philosophiae*, Rothomagi, 1675, in 4°; — 6^a *Historia Academiarum Scientiarum*; — 7^a *Opera philosophica et astronomica*, Nurembergi, 1681, 4 vol. in 4°; — 8^a *Philosophia vetus et nova, ad usum scholarum accommodata*, 1700, 6 vol. in 12°; — 9^a *Theologia speculatrix et practica*, 7 vol. in 8°; — 10^a *Theologia clericorum seminariorum accommodata Summarium*, 5 vol.; — 11^a *Institutiones Biblica, seu Scripturae sacrae Prolegomena*, unâ cum selectis annotationibus in *Pentateuchum*; quod quidem opus alterius majoris præludium fuit, nempe *magnorum Bibliorum*, que Parisiis sub formâ in-fol. anno 1705 vulgata sunt. Ex his porrò Biblis *Annotaciones* in S. Matthaeum ex integro depropnsimus, quas Joannis Maldonati Commentarius instar supplementi subnexas infra lectores invenientur.

JOANNIS MALDONATI⁽¹⁾

IN EVANGELISTAS

Præfatio.

Quæ de Evangelistis communiter queri posse video, antequam ad eorum explanationem addigiar, breviter exponam. Ea autem omnia ad sex capita referuntur: Quod Evangelii et Evangelisti nomen declarat; quantum Evangeliste, et unde auctoritatem habeant; quod, et quæ omni rem non plures quatuor, non pauciores sint; quo quisque tempore scriperit; quæ lingua; quo consilio.

CAPUT PRIMUM.

Evangelii varie significations.

Ecclesiæ faustum jucundumque nuntium significare: et εὐαγγέλιον, aut, quod frequenter usurpat, εὐαγγελίου ejusmodi afferre nuntium; adeo iam vulgo notum est, ut non tam dicendum fuerit, quam non prætermittendum. Illud minus vulgare; hec duo verba, eti apud profanos etiam auctores aliquando reperuntur; propriæ tamen esse ecclesiastica. Auctoriis enim septuaginta Interpretibus Ecclesiæ, quasi civitate, donata sunt. Num ali quidem Graeci etiam in faustissimis nuntiis, communis potius mundi verbo εὐαγγέλιον, quam proprio εὐαγγέλιον, ut solent. Hebrei vero summâ religione in rebus latius verbi σάρκα proprietatem servant, in aliis

(1) Joannis Maldonati vitam videre est vol. 19
Scripturarum sacrae, ad commentarium in Ezechielem.

JOANNIS BAPTISTÆ DU HAMEL

IN QUATUOR EVANGELIA

Præfatio.

Quæ propheta futura predixerint, hec quatuor evangelista Matthæus, Marcus, Lucas et Joannes facta commemorant: cum eo discrimine, quod ab Augustino, l. 4, de Consensu evangeliarum, c. 4, fuit observatione. Tres nimirum evangelistas in his rebus maximè diversatos, quæ Christus per humanam carnem temporaliiter gessit, Joannem porrò ipsam maxime divinitatem Domini, quæ Patri est aquilis, intendisse: ita ut hos video quodammodo in terra cum Christo domino conversari, illum autem transceduisse nebulam, quæ legitur omnis terra, et pervenisse ad liquidum oculum.

Quatuor evangelia, nec plura, nec pauciora semper agnoverit et venerata est Ecclesia. Quem enim ab initio tenui trauiunt, ait illustr. Haelius, in Demonstratione evangelica, huic constanter insistere perseverat: quæ autem supposuerunt haereticæ, delevit dies. Quod vero quatuor evangeliorum libri (atque eadem ratio de reliquo novi Testamento et apostolorum scriptis) sint genuini eadē ratione demonstratur, quæ

prolatum fuit in prolegomenis libros veteris Testimenti esse genitos, atque eorum esse auctorum, à quibus scriptos esse credit Ecclesia. Nam aequalis corrum, atque illi proximi per consequentes aetas scriptores sancti, ut Clemens Romanus, Ignatius, Polycarpus, Justinus Martyr, Athenagoras, Irenæus et alii apostolorum vicini temporibus Evangelia Matthæi, Marcii, Luce et Joannis, ut et Acta Apostolorum, Epistles Pauli, Petri, Jacobi, Joannis et Jude, ac deum Apocalypsim citant, ut scripta canonica, atque ex his variis promunt testimonia. De quibusdam Epistles à nonnullis olim fuit dubitatum: sed de quatuor Evangeliosis nolle unquam in Ecclesiæ fuit dubitatio.

Quidam haereticæ nonnullos novi Testimenti libros repudiabant, alii novos commentarii sunt, ut Petri Evangelium, vel Acta; alii Andreæ, Philippo, Bartholomeo Evangelia falsè tribuerunt. Sed quia ratio genitissimis libros asserit, quæque ex suffragiis etatii proxime et continuata serie sequentium repetitur, eadem,

lizelis hoc in civitatibus Philistinorum, ut statim exponi: Ne exultent filii incircumcisorum. Itaque in his etiam locis et Hebreus verbo την, et Sept. verbo οὐχὶ περιτέμνεσθαι proprii sunt usi. Dū ergo conatur Septuaginta emulatio quādam linguae, Hebraicū verbi vim exprimere, verbum οὐχὶ περιτέμνεσθαι sic usi triverunt, ut jam non tam Grecorum quād Ecclesiā esse videatur. Nam ab Hebreis Septuaginta per imitationem; a Septuaginta apostoli, ab apostolis Ecclesiā omnis non Graeca modō, sed Latina etiam accepit, quæ evangelizare, sicut baptizare, ita dicit, ut qui nimis religiosi ab iis abstinent, parum religiosi habentur, merito que putentur Ciceronianū potius spiritum, quād Ecclesiasticū habere. Significat etiam εὐαγγελίου donum, quod bonum afferunt nuntium dari solet. Notum est carmen Graeci poetae (Homeri Odys. 5). Sicut apud Hebreos την, 2 Reg. 18, 20, 22, quāquam Septuaginta duobus illis locis non εὐαγγελίου, sed altero εὐαγγελίου, altero εὐαγγελίου redididerunt. Itemque sacrificium, quod homo accepto nuntio in gratiarum actionem offerebatur, ut a multis notatum, nescio an ab aliquo ignoratum est. Eadem prorsus ratione, quā divinum nostrum sacrificium εὐαγγελίου Graci primū Christiani, deinde etiam Latini vocaverunt. Sed has duas posteriores significations a nostro instiūtū aliena sunt. Noluis enim Christianis nomen εὐαγγελίου, Evangelii, nihil aliud quād bonum optatūque nuntium significat; nec eum quidem omnem; sed illam quo nullus melior, nullus optimilior, neque hominibus afferi, neque à Deo muti potuit, filium Dei procurandū salutis nostra causā hominum factum, nosque morte sua, id est, gloriissimā victoriam ē crudelissimi hostis manibus, certique et nunquam moriturā morte eripuisse; plusque honoris, ubi quodammodo peregrinatur, quād in Graecia patriā suā hoc nomen consecutum est. Id enim aliarum significacionis, quā secum attulat, oblitum, την εὐαγγελίου solū declarat, quod est praestantissimum. Nec siuidjam quād Christum, salutem hominum, cœlum, vitamque beatam loquitur. Itaque rectē veteres theo-

inquit Huetius, propositione prima Demonstrationis evangelicae, apocryphorum auctoritatem elevat. Hinc Evangelia quæ mox recessum apostolorum nominibus falso inscripta, omnīo esse subdititia, ex eo vel maxime colligimus, quod succedentia tempora constantem et perpetuum consensum nisi non probabunt, et falsitatem eorum prodiderint.

Ecclesiārum quippe consensu et traditio una est, et nunquam fallens regula, ad quam sancti Petri provocant, ubi refellunt hereticos, qui subdititia Evangelia, aut spuria apostolorum scripta proclūdere. Hinc illud pervagatum Augustini effatum contra Epist. Manich., c. 5: *Ego vero Evangelium non credo, nisi me catholicā Ecclesiā communovet auctoritas.*

Evangelium quidem non ab Ecclesiā, sed à Deo ipso habet divine auctoritatis pondus; verum ab Ecclesiā discens hoc ipsum esse Evangelium ab apostolis conscriptum, et ad nos usque transmissum. Fides enim nostra, ut alibi sive diximus, est in auctoritate, ut ab Ecclesiā propositum resolvitur; quique sint libri canonici, qui subdititi, ex unanimi ecclesiārum consensu et traditione ipsa discimus.

logi, Ambrosius, aut potius Remigius, in c. 4, ad Rom., et in c. 1, ad Galat., et Eusebius, lib. 4 de Præp. Evang., c. 4, Evangelium definire solent hominem nuntium, quo peccatores ad indulgentiam vocantur. Si addas per Christum, non solum perfecta, sed etiam magis explicata erit definitio. Sed ne hoc quidem sensu dicuntur hæc, de quibus dicere agendum. Animadverto enim nomen Evangelii in novo Testamento quatuor modis accipi solere. Primo pre ipso latè, quæ nuntiatum, ut Matth. 4, 25; et Matth. 9, 35; et Marc. 4, 14. Secundò pro doctrina Christi, Matth. 24, 14; Matth. 26, 12; Marc. 4, 15; et 8, 35; et 10, 29. Tertiò pro predicatione, que significatio apud D. Paulum est frequentissima. Rom. 1, 1; et 16, 25; et 1 Cor. 4, 15; et 9, 24; et Gal. 2, 2. Quartò pro historiā, quā Evangelium, i.e. est, Christi ad nos adventus et vita narratur, Marc. 1, 1, ac nescio an alibi usquā in hæc significatio reperiatur. Nam quod ait D. Paulus de Lucā loquens, 2 Cor. 8, 18: *Cuius laus est in Evangelio;* licet multi, et in his gravis auctor Hierony. de Viris illust. in Lucā, de Evangelio à Lucā scripto interpretentur; et alii putent, quoties D. Paulus Evangelium suum nominat, quod sepe facit, de Lucā Evangelio intelligendum; interpretatione non constat; et est probandum. D. Paulum, laborem in praedicando Lucā magnum, diuturnum, et cum multis conjunctum periculis, quād scribendi nec ita magnum, et per brevem, periculique expertem commendare. Hoc igitur sensu hæc quatuor, de quibus agimus, Evangelia vocantur; ut definire Evangelium licet, historian, Christi ad nos adventum, atque continentem, Ecclesia Catholicæ auctoritate, tanquam dictata ab Spiritu sancto, approbatam. Nec enim omnis de Christo historia, etiam vera, est Evangelium, nisi illi Ecclesia auctoritas accedit, ut secundo prefationis capite dicimus.

Evangeliæ autem, et si ab Evangelio nomen habent, tamen, quantum nunc quidem meminimus quo, nunquam dicuntur in Scripturis sacris, qui Evangelicā historiam scribunt; sed qui predicant Evangelio-

Quod si eruditores omnium iudicio stultum planeret de Platonis, Aristotelis, Ciceronis, aut Titii Livi operibus dubitare, que sunt ab ipsa Auctoriū temporibus per consequentes actes doctis omnibus probata, multo major erit illorum amēntia, qui negant quatuor Evangeliorū, et alios novi Testamentū libros esse genuinos, et ab iis scriptos quoniam nomina pro se ferant. Non enim unius aut alterius auctoris testimoniū, sed totius penē orbis consensu recepti sunt, idq̄e inter 40 aut 50 annos, viventibus adhuc apostolis, stante Judeorum republika, Hierosolymā nondum excisa, cūm autores eorum agnoscī facile possent, nec quisquam de iis dubitaret, atque in omnibus extarent ecclesiis horum librorum exemplaria.

III. II quidem libri sacrosantū ac divini ab omnibus Christianis semper habiti sunt, adeo ut summa religio his fuerit quidquam iis addere, aut detrahere. Ex quo id factum est ut haec apostolorum monumenta licet intra breve temporis spatium in varia sint translata lingua, atque inter Christianos complures secte et hereses exortæ fuerint, integra tame et incompta permanerint, atque inter tot diversarum nationum

lum. Isa. 41, 29, quāquam cum locum Septuaginta Graecē non vertunt, et Act. 21, 8; Ephes. 4, 11, 2, Tim. 4, 5, usus tamen ecclesiasticus obtinuit, ut qui in sacris Litteris evangeliste vocantur, ii vulgo nunquam; et qui in sacris Litteris nunquam, ii vulgo semper evangeliste vocentur. Nec ideo contemendus matris nostra sermo est, sed imitandus. Nam et in civitate ii optimè loqui censerunt, qui eo sermone utimur, quem à matre vel à nutritrice, modo non rusticā, sed urbānē benē instituti, didicimus; quod illi clarissimis Romanorum oratoribus contigisse legimus. Et ut in civitate verbis ut non civilibus non poterant, nisi ex iis locis, quæ aut oblivione, aut inconsideratiā aut confidentiā non delevissent. Ridet Tertullianus, lib. 5 contra Marc., Marcionis spongiam, quod non satis diligenter omnia, ex quibus Marcion revicti poterat, induxit. Alii ne impīi, sed religiosi viderentur, evangelistas ab hereticis corruptos fuisse querebantur; et ne omnīo mentirentur, per religiosam speciem emendandi ipsi corrumperant; factaque librorum corruptio, materia illis erat vera corruptio. *Mūnus temeritatis* (inquit Tertullianus, lib. contra Marcionem, 4) non divina auctoritatis est heres, quæ sic semper emendat Evangelia, cūm vitiat. In quo impudentia genere cūm omnes heretici versati sunt, tūnā maximē Manichei excelluerunt. Itaque vix poterat Augustinus, epistola 19, contra illos disputare, et in ullo scriptura loco pedem figere, quin locus ipse subtractus a Manicheis pedem falleret. Antiquum hereticorum artificium. Nam et illis primis Apostolorum temporibus, ut ait Ignatius, 4 epistola ad Philad., nonnulli erant, qui adeo suspecta haberent omnia, ut negarent se Evangelia, nisi in Ecclesiis archivis inventirent, credituros. Manichei alia non minore impietate negabant hæc, quæ habentur, Evangelia ab eius auctoribus scripta, quorum nomina præ se ferunt; sed ab aliis longe posterioribus scripta dicebant, qui nec vidissent ei quæ narrarent, nec ab iis, qui viderant, acceptis. Sic apud August., lib. contra Faustum 53, c. 5. Faustus ipse Manicheorum princeps loquitur, et tamen habeant Manichei suum parum et incorruptum Evangelium, quod Manicheo

exemplaria, nulla pena facta sit dissenso, nisi forte ex sororu qui hos libros exscriptiōne incuria, et insecutia, idque in relins levioris momenti, ut fieri solet, quedam leotius varietas irreperit. Nam aliter fieri negat ultra novum et continuatum miraculum.

Quod autem quatuor Evangeliorū, et alii novi Testamenti libri ad nos usque incorrupti pervenerint, iisdem rationibus evincent, quibus usi sumus in prolegomenis, sed in hibiscis institutionibus, ut a libris novi foderis longe potiori jure adhiberi possunt.

Primum enim autographa sacrorum librorum in ecclesiis presertim apostolicis, aut in iis ad quas missa fuerant apostolorum scripta, diligenter sunt conservata, et exemplaria ubique excepta. Si majoris momenti in extypis ab archetypis diversa fuissent, hec omnibus ecclesiis statim innotuerint, et rejecta, viventibus presertim apostolis. Ac post eorum obitum viri apostolici, Clemens Romanus, Ignatius, Polycarpus, et alii his vicini temporibus, ut Justinus Martyr, Irenaeus, Tertullianus eadem profrent loca quæ nunc legimus.

An fortē inter exscriptores ubique terrarum dispersos id convenire potuit, ut sacros libros iisdem erroribus et mendis, quasi ex condito inquinarent? Nec video quā ratione tam sibi equabilis et uniusmodi facta fuerit illa sacri textū depravatio. An viventibus apostolis, aut brevi post eorum obitum temporis spatium? An repente et simul id factum fuit? An paulatim et temporibus lapsu? Nihil horum dici potest, quod in magna non immutari incommoda. Quis ille fuit tot falsum auctor? Quidlibet in temporibus evenit? Et quidem omnes ecclesiæ. Ebionitas qui Matthei, Marcionitas qui Lucae Evangelium et Pauli Epistolas corruperant, statim at falsarios damnarunt.

IV. Accedit illud vel maximum, quod in prolegomenis veteris Testamenti et alibi fusis fuit exposatum, his libris omnes inesse veritatis, et sinceritatis characteres. Stylus ipsa simplex est et modestus, ab omni fruile alieñus; nulla quippe in iis est mundane eloquentiae affectatio; non vanis immoratur conetur, facta referunt nudē et aperī; nec denūm veritas ipsa, si homines alloqui vellet, aliam scribendationem adhiberet.

Spiritus sanctus tradidisset. Mos nimis omnium hereticorum scripturas non admittere, sed facere; Evangelium non recipere, sed dare. Nam et hodie, nisi Calvinus placuerit, quatuor Evangelia non habemus. Potius enim eadem temeritate, quia alios ab Ecclesiis probatos libros rejicit, ista rejicere. Habent ergo quatuor evangelista tantum auctoritatem, quantum habet Spiritus sanctus, ejus in scribendo tantum tuerunt amanuenses. Nec enim litterae nostra auctoritatem habent, quia a servis scriptae; sed quia a nobis dictate sunt.

Offendit solent heretici, et quasi auditia impietate cohorescere, cum dicimus evangelistas et ceteros scriptores sacros ab Ecclesiis auctoritatem habere, quasi Deus Ecclesiis anteponamus. Nec enim intelligunt homines validè, ut sibi videntur, acuti, non ita dicere Ecclesiastis Scripturam auctoritatem dare; quod à Deo datum declarat; et eas ab ipso dictatas esse confirmet. Cur eos non reprehendunt, qui vulgo dicunt litteras regias à Nomophylace, qui sigillum adhibuit, auctoritatem habere, quasi Domino servum proponant? et Dei sigillum Ecclesiam profecto, non Calvinus habet, illum ipsum spiritum, qui non Calvinus, sed Ecclesiis promissus ac datum est, ut cum illa maneret in aeternum; quique suam manus scripturamque hand paulo sanè quam Calvinus recognoscit. Hic est qui quatuor Evangelia primum dictavit; deinde nobis ea se dictata fuisse per Ecclesiam declaravit; nosque idem docet Spiritum istum Calvinus, quo has Scripturas probat, illas improbat, hereticum esse. Cum ergo omnes scriptores sacri tantum habeant auctoritatem, quantum possunt habere maximam, tamen quatuor evangeliste, si maximam esse potest, majorem habent maximam. Nemo enim Christianus est, qui ductus quodam religionis, cum omnibus sacris auctoribus quantum potest tribuat, quatuor evangelisti plus quam aliis tribuere videat, et quia illi ipsa dicta factaque Christi commemorant, ut cum eos legimus Christum ipsum intueri audireque

Sed audio quosdam incredulos, qui autores horum librorum, quicunque si sint, non res gestas, sed fictas ad libidinem et commentitias scripsisse, non serio egisse pertinent.

Quæ tandem ratione id probare possunt, Evangelistas non historiam, sed facta narrasse miracula? Cum ubique serio et assverterant, ut testes oculati ea referant, quae ipsi viderant, aut ab iis qui viderant, accepterunt, quæ publica fuerunt, et coram magna populorum multitudine facta. Quin et loca ipsa, personæ, circumstantiae omnes sic designant, ut omnibus palam sit, hoc si fuisse propositum, ut viam salutis docerent, non ut oblectarent legendum animos.

V. Quæ narrant Christi et apostolorum miracula, hec primum in Iudea, tum totum terrarum orbem intra pacorum annorum spatium sunt perpetrata et promulgata. Quid si mores eorum, instituta, et vite rationem quam à Christo Domino accepterant, intento animo intuebamur, de horum testimoniosis nullus esse potest dubitanti locus. Relidis omnibus sentiunt sunt Christiani, qui sò venerant, ut testimonium perficerent veritatem; eam violare in his maxime que ad religionem pertinent, nefas esse et sceleris horrendum, persuasi omnia potius perfenderesse esse tormenta, quam id sceleris in se admittere.

videamus, ut D. Basilius, homil. in Evangel. Joan., In principio erat verbum, adnotavit, et quia Evangelia finis sunt veterum Scripturarum, novarum fons, omnium, ut Origenes, tom 1 in Joan. vocat, primitive, et quia eadem à quatuor testibus dicta, que testimoniis multitudine eti fidei non est necessaria, humana fragilitati est utilis.

CAPUT III. Quot Evangeliste.

Plures etiam Evangelium scripsisse unus ex his querunt, qui indubitat fidei meritorum, D. Lucas, c. 1, indicat, et ex antiquis scriptoribus claris distinctione cognoscimus. Nam apud Clementem Alex., l. 2 et 5 Strom.; Origem., tract. 8, in Matth.; Ireneum, lib. 1, c. 55; Athanasium in Synopsi; Epiphanius, her. 26 et 46; Chrysostomum, et Hieronymum, in prol. in Matth.; Ambrosius, lib. 1 in Luc., c. 1, Evangelium Hebreorum, Egyptorum, Nazareorum, Ebionitasum, Jacobi, Philippi, Bartholomei, Thomas, Matthiae, Jude etiam traditoris, et duodecim apostolorum legimus. Scripserunt et multi heretici, aut fixerunt Evangelia, Apelles et Basilides apud Epiphanius. Ex tam multis solis quatuor mystico, ut creditur, numero Ecclesia probavit. Hæretici quatuor veris reputatis multa reperient falsa, ut recte eleganter Origenes et Ambrosius ibidem dixerint: Ecclesia cum quatuor tantum Evangelii libros habeat, per universum mundum evangelistis redundat; heres cum multa habeant, unum non habent.

Cum autem plures, cum tam multi scriperint, Ecclesia non receperit, jam olim queritur. Sed in promptu ratio est, quia non plures inventi divino scripsisse Spiritu, quod ipsum eodem Spiritu auctore factum creditur; eisque rei multe à nonnullis cause affertur. Mihil illa maximè placet, quam velutissimi illi auctores reddiderunt, Ireneus lib. 5, c. 11; Anastasius, q. 65 in Scripturam; Hieronymus in prologo in Matth., et August., lib. 1 de Consensu evangelistarum

Hoc ipsum à Christo Domino didicenter, nihil aliud in mundo iis exceptum prater calamitates, persecutions, contumelias, supplicia, mortem denique, spem omnem sum et fidelium in futurâ et beatâ via esse collocandam.

Quoniamq; quod Evangelia, valentes novi Testamento libri, aut Epistles scripsere, nec falli, nee talere potuerunt, atque inde sunt, quibus hi libri tribunari. Horum umum illis fuit propositum, ut que revera sunt gesta, aut dicta, dominibus persuaderent. Que esset magistrum sui doctrina, apprime noverant; in factis tam publicis, tam manifestis decipi non posse. Huius generis fuit Christi resurrectio, aut Spiritus sancti in discipulis effusio; nec ultra subter caus cura in tam manifestis et recentis memoria rebus, in luce publica positis toti orbi imponevere concurserunt. Quod enim ex his commentis sperare poterant emodumentum? An forte id homines id consili eparerent, aut exequi potuerunt, et terrarum orbem cù fide impiere? An ex his, ut placet incredulus, laudem et nominis gloriam è comments quesierunt? A quibus tandem hanc gloriolam occuparentur? Non ab aliis certè quam ab his Christi doctrinam et precepta in honore habebant. Sed nulla res magis eorum existimationem apud Christianos detergere potuisse, quam

c. 2, quod quatuor sint orbis terrarum plague, per quas deferendum esset Evangelium. Habet enim Deus in Ecclesiis suā administrandā rationem hujus numeri, ut accommodat ad hominum consuetudinem, et rerum naturam agat atque loquatur. Sic videmus Christum, Matth. 24, 31, dicere tum cùm finiendu erit Evangelium, et ejus, ut ipse vocat, messis colligenda, missurum se angelos (ut opinor quatuor) in quatuor ventos terre, ut ubi seminatum est, ibi metatur, et quadripartito æqualiter agro pati mentientem atque seminantium numerus sit. Sic in Apocalysi, c. 7, 1, quatuor angelos quatuor ventos cohibere. Sic apud Ezechiel 1, et Joannem, Apocal. 4, 6, illustrum illum currum, cui divina insedit majestas, à quatuor animalibus trahit. Et Evangelium currus Dei est, in quo divina majestas maximè lucet. Virtus enim Dei est, ut loquitur D. Paulus, in salutem omni credenti, à quatuor igit animalibus trahendum erat. Itaque cùm multis in veteri testamento figuris quatuor evangelistas significatos fuisse veteres auctores dixerint, quatuor Paradisi fluminibus, quatuor annulis quibus arcu Domini gestabant, ut Hieronymus in prol. in Marcum scribit, quatuor illis animalibus Ezechielis; reliqua figure et eleganter adaptate milii videntur, et esse probabiles, hoc non probabilis modò, sed certa etiam ac necessaria, in hoc ipsum à Spiritu sancto instituta, ut quatuor futuros evangelistas præmonstrarent. Ne cùm dubium est quin animalia idem in Ezechiele, et in Apocalysi significant; in Apocalysi autem, cùm viginti quatuor seniores, qui thronum circumstavat, vigila quatuor illas columnas Ecclesie, duodecim patriarchas, totoquinque apostolos significare manifestum sit; quis dubitet quatuor, qui thronum gestant, animalia quatuor Evangelistas declarare? Itaque nec sine causa, nec sine divino, ut arbitrio, afflato factum est, ut, cùm veteres theologi alii alias quatuor evangelistarum figuræ invenerint, in hac cuncti, Iren., lib. 5, c. 11; Hieron., in prol. in Matth., Anast., q. 65; Eucherius, q. 4, in nov. Test., consense-

ri: (1) Vid. vol. 19 Curs. compl. Scriptura sacra. quām si unus tantummodo eadem Domini facta at dicta retulisset. Quin etiam si quæ sit in miraculis Christi profendiis inter evangelistas varietas, si quedam ab uno narrantur, que ab aliis omituntur; si inter eos nonnulli in locis, temporibus, et aliis circumstantiis specie dissidentia videantur, bonam et sinceram eorum fidem, hoc omnino confirmant: ad eo ut vel ex hoc ipso palam fiat non ex conventione, aut ex collusione quādam eos scripsisse: ubique eadem fides, et idem candor se prodit. Sic apostolorum contentiones, ammalationes, lapsus, ut et patientiam, fidem, constantiam sequūt commemorant. Quoniam si quid ab uno omnibus fuit, quod ab aliis traditum est, si que sit in narrationis ordine diversitas, si eandem Christi Domini sententiam non iisdem verbis referant, nihil propriece de coram auctoritate et veracitate decidet: sed bonam coram fidem et veracitatem magis adstruit. Non enim pugnat scriptores, si forte unus proferat, quod ab aliis omittitur, neque ordinis in narrandis factis diversitas veritati ipsi prejudicat: cum ideam est sensus, sibi constat sententia, nec non iisdem propriis verbis efficerat.

VII. Cum autem non plures aut pauciores Spiritu sancto afflatis, qui Evangelia scripsissent, agnoverit Ecclesia, vix illa afferri alia causa potest prater Dei voluntatem. Unus quidem cuncta scribere potuisse, que à pluribus referuntur evangelisti: sed in quatuor illis qui diversi scripsisse temporibus, summa consensio maius est quoddam veritatis argumentum,

rum. Rarò autem solent sine spiritu Dei humana consentire ingenia.

Cur autem illis quatuor animalibus homini, bovi, leoni, et aquila potius, quam aliis Deus insidet, et in commentariis in Ezechiele aliquot causas attulimus (1); et hic illam unam attingere satis est, quam idem illi theologi veteres attulerunt, quod ha animalium forma ad exprimendos quatuor evangelistarum mores apissima videntur. Nam Joannes primo statim impetu usque ad Christi divinitatem volans similis est aquile. Lucas ab officio sacerdotis exorsus simili bovi animali sacrificis apto. Marcus à voce clamantis in deserto initium sumens rugientem in montibus leonem refert. Mattheus ab humana Christi generatione incipiens se ipse unā cum Christo quodammodo hominem facit. Ita ferè omnes auctores quatuor animalium figuras ad quatuor evangelistas accommodarunt. Nonnulli paulò alter. Nam omnium antiquissimum Ireneus Joannem leonem, Marcum aquilam facit, quod Joannes fortiter et efficaciter agrediat. In principio erat verbum, et omnia per ipsum facta sunt; et Marcus Spiritus propheticus subtus sic ordiatur: Vox clamantis in deserto. Sed haec varietas fidem figuræ non detrahit. Sedulius, poeta christianus, quatuor evangelistarum numero universitatem temporum significari putat. Nam duodecim apostolos duodecim anni menses, quatuor evangelistas, quatuor anni tempora, per quæ sol Evangelii decurrat, designare sit.

CAPUT IV. Quo tempore Evangelista scripsit.

De tempore autem quo suum quisque scripsit Evangelium, in eo omnes prorsus auctores convenire video; eo ordine temporis scripsisse eos quo ordine inter se collocati sunt. Nam, ut in publicis consessibus fieri solet, sua cūque actas locum dedit. Itaque dubium non est quin primus Mattheus, secundus

(1) Vid. vol. 19 Curs. compl. Scriptura sacra.

quam si unus tantummodo eadem Domini facta at dicta retulisset. Quin etiam si quæ sit in miraculis Christi profendiis inter evangelistas varietas, si quedam ab uno narrantur, que ab aliis omituntur; si inter eos nonnulli in locis, temporibus, et aliis circumstantiis specie dissidentia videantur, bonam et sinceram eorum fidem, hoc omnino confirmant: ad eo ut vel ex hoc ipso palam fiat non ex conventione, aut ex collusione quādam eos scripsisse: ubique eadem fides, et idem candor se prodit. Sic apostolorum contentiones, ammalationes, lapsus, ut et patientiam, fidem, constantiam sequūt commemorant. Quoniam si quid ab uno omnibus fuit, quod ab aliis traditum est, si que sit in narrationis ordine diversitas, si eandem Christi Domini sententiam non iisdem verbis referant, nihil propriece de coram auctoritate et veracitate decidet: sed bonam coram fidem et veracitatem magis adstruit. Non enim pugnat scriptores, si forte unus proferat, quod ab aliis omittitur, neque ordinis in narrandis factis diversitas veritati ipsi prejudicat: cum ideam est sensus, sibi constat sententia, nec non iisdem propriis verbis efficerat.

VIII. Primum enim illud cum Augustino statuendum est sep̄ ab uno evangelista prætermitti, quod ab alio memoratur. Sic Mattheus, cap. 1, haec habet;

Marcus, tertius Lucas, postremus Joannes scripsit. Scio nostro tempore hereticum, Bezan, quemadmodum affirmasse Lucam primum omnium scripsisse, idque ex ejus prefatione probare voluisse. Sed si heretici crederemus, nihil in ipsa etiam religione certum, stabileque haberemus. Quo autem quisque preceps tempore, et quo loco scriperit, incertum. Matthaeum plerique tradunt anno tertio Caligulae; id est, octo post Christi ascensionem annis, Roma: Petro et Paulo (ut bona cum venuimus dicamus hereticorum) Evangelium praedicantibus, in Iudea suis potissimum populariibus scripsisse. Sic ferè Ireneus, lib. 5, c. 1, etsi tempus Caligula non nota, sic Athanasius in Synop.; sie Eusebius, lib. 5 Hist. eccles., c. 8, et in Chron.; sie Chrysostomus, sic Augustinus, lib. 1, de Consens. evan. c. 2, et Theophylactus, in proemio Comment. in Matth., quasi ex majorum traditione docuerunt. Etsi illi nonnulli dicunt Petrum etiam tum Antiochiae fuisse, ut Eusebius, et Athanasius, Theophylactus affirmit Marcum decem post annis, Lucam quindecim, Joannem tringita duobus summum Evangelium edidisse. Vindicet auctor suam fidem. Joannem Evangelium in Pathmo insula scripsisse, Theophylactus in ejus Prologo; Nicæphorus, lib. 2, c. 42; Prochoros in Vita Joannis, c. 56; Dorotheus, Simeon, Metaphrastes, Ephesi

Anteponit convenienter, inventa est in utero habens : hoc quemadmodum factum sit, quod nisi Matthæus prætermisit, Lucas exposuit, ut docet Aug. 1, 2, de Consensu Evangelistarum, cap. 51, ac vicissim Matthæus connectit, cap. 2, quod Lucas præmisit: Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem, etc. Quomodo autem et quia de causa Joseph et Maria venerint Bethlehem, exponit Lucas, cap. 2; sed de Magis facit : ex quibus Augustinus merito concludit, cap. 6 : Quoniam letitiam commemorando quod alter taret, vel tacendo quod alter commemoraret, non impedit intellectum veracis narrationis alterius.

2º Si quando de cædēno re diversa dicere videantur, non idcirco pugnari inter se : non enim tam verborum quam rerum querenda est, vel amplectenda veritas : quando eos qui non cædēno locutione uituntur, rebus, sententiosis non discrepant, in cædēno veritate certitudine approbamus.

3º In factis enarrandis interdum anticipatione, interim utetur recapitulatione. Sic Matthæus et Marcus, ille, c. 26, hic, c. 14, consonat et unctionem in Bethaniâ faciat per prophetas referunt quam Joannes, c. 12, suo loco commemorat. Joannes ubique servat ordinem temporum et locorum, non ferè anticipatione utitur, aut recapitulatione.

Hinc Aug. , c. 21 : Quid autem finxit, interest quod loco ponat, sive quod ex ordine inserit, sive quod omnius recolit, sive quod ante factum ante praeciput : dum tamen non adversatur cædēno narranti nec sibi, nec alteri.

Quæ quidem Augustini regula latius patet : Non enim semper observatur ab evangelistis temporum ratio. Sæpi occasione accepta ea conjugant que sunt affina, hæc aut dicta aut facta tempore. Unde non est curios laborandum, ut singula superioribus certo ordine narrantur. Voces ille, tunc, in illis dubia, aliquid indefinitum sumuntur pro quovis tempore, nec semper ad tempus rei narrato pertinent, at idoneis dicuntur locis.

IX. Illud alibi fuit à nobis observatum, temporum ordinem in libris historiis interdum non servari, vel ob materiae conexiōne, vel ut omnia quæ cœsum sunt narrationis eodem quoque orationis filo per-

scripsisse post reditum ab exilio, Ireneus, lib. 5, c. 1; Eusebius, lib. 5, c. 8. Augustinus, aut quisque auctor est prologi ejus in Joann. ; Hieronym., Isidorus, Gregorius Turon., in lib. de Gloriâ martyrum, c. 5; Isidorus, in lib. de Sanctis novi Testament. ; Beda, Euthymius, Theophylactus item et Nicæphorus scripsisse ante excidium Hierosolym., anno post ascensionem Christi trigesimo secundo, auctio; idemque necessis est sacerdotis auctores illi, qui in Pathmo insula scripsisse putaverunt. Hieronymus, et alii post excidium, annis post ascensionem 68, et tempus Caligula non nota, sic Athanasius in Synop.; sie Eusebius, lib. 5 Hist. eccles., c. 8, et in Chron.; sie Chrysostomus, sic Augustinus, lib. 1, de Consens. evan. c. 2, et Theophylactus, in proemio Comment. in Matth., quasi ex majorum traditione docuerunt. Etsi illi nonnulli dicunt Petrum etiam tum Antiochiae fuisse, ut Eusebius, et Athanasius, Theophylactus affirmit Marcum decem post annis, Lucam quindecim, Joannem tringita duobus summum Evangelium edidisse. Vindicet auctor suam fidem. Joannem Evangelium in Pathmo insula scripsisse, Theophylactus in ejus Prologo; Nicæphorus, lib. 2, c. 42; Prochoros in Vita Joannis, c. 56; Dorotheus, Simeon, Metaphrastes, Ephesi

CAPUT V.

Quæ lingua Evangeliste scripserunt.

Constantissima autem apud omnes veteres auctores fuit opinio exteriores pauci greci, quæ tunc lingua, ut paulo ante Ciceró dixerat, orat. pro Archia; latissime per omnes ferè gentes audiebatur; Matthæum verò Hebraicè scripsisse sermone. Quod et illi scriptores, quos paulo ante nominavi, et præterea Origenes et Papias vetustissimus auctor, apud Eusebium, lib. 5 Hist., c. 59, et Epiphanius, haeresi 50, et Chrysostomus, homil. 1 in Matthæum, et Hieronymus, lib. c. 56; Dorotheus, Simeon, Metaphrastes, Ephesi

texuntur, quæcumque si minus temporibus, saltem insigni aliquæ circumstantiæ sunt conjuncta, in eandem orationem inclinatur.

Jam si evangelista inter se conferamus, Matthæus Christi miracula compliciter, sed veteres prophetas præterea a Christo Domino impletas fuisse passim insinuat. Verborum ordinem saepè communat, quedam subinde addit, aut detrahit eodem sensu reservata. Sic verba Isaiae, 7, 14: *Vocabit nomen ejus, Emmanuel*; Matthæus, c. 1, 25: *Vocabit: cædēno est ratiō, c. 2, 6: Et tu Bethlehem, etc.*, qui locus ex cap. 5 Michæe desumptus est. Scribere enim et sacerdotes doctri nae malerunt quod sensit propheta, quænam sensum ejus subholscurum ad verbum reddere. Interdum etiam duplices proprieatis sententias concepit, ut cap. 21, 45: *Dicit Filius Sion: Ecce rex tuus venit, etc.* Prior est Isaia, c. 62, posterior Zacharias, 9. Sic aliquando adiicit quæ presentem locum illustrare possunt, ut cap. 19, 5: *Erua domum in caru and: vox Sept. terrena*.

Lucas omnium minime temporum ordinem videtur servare. Sie cap. 1, sermonem Domini cap. 6 inceptum prossequitur: Scripturam citat magis juxta Sept. interpretationem, quam tunc textum Hebraicum.

James hebraismus præter exteriores uitit: nam omnes penit. ejus sententia oratione directa sine illa circuiterie concludatur, ut scilicet à se invicem pendant, nullo tamen nexu plenimque inter se colligantur, nisi simili conjunctio et, aut alia consumunt, ut cap. 17, y. 8, et sequentibus: que omnes sententiae connecti possent per relativa Hebraica minus usitata; unde hæc particulae copulativa plenimque eam via habent, ut causam significant, et argumentum inferant; etiamque saepè desint, major interdum in sententiis est obscuritas. Antitheses illustrationes et confirmationes causâ usurpat, ut cap. 1 de Luca et Tenebris: appositiones quoque plenimque accidunt, quas Latinis per voculas *nemp̄*, *scilicet*, etc., annexant; ut cap. 1, 12: *His qui credunt, nemp̄ his qui credunt. Item cap. 5, 15: nisi quis descendit de celo, nimirum, Filius hominis. Antecedens nonnumquam pro relativio ponit, quod in Hebreo sermone est usitatum.*

que de hac questione mentionem fecerunt, tradunt. Quis autem ex Hebraico in Grecum sermonem vertit, pauci dicunt, et qui dicunt inter se non consonant. Nam Athanasius Jacobum fratrem Domini, Theophylactus Joannem translatisse scribit. Augustinus incertum putat, cuius ego sententiam credo esse certissimam. Hieronymus Hebraicè se vidisse testatur, hodieque inter Judæos reperitur, prodigio ante non multos annos typis excusum, quod an illud item sit, quod Hieronymus videtur, constare non potest; mihi valde suspectum est, quod per Judaicas primum manus, deinde per hereticas acceptum est, utrasque minimè sancte fideles. Negare autem Matthæum Hebraicè Evangelium edidisse, quod quidam non indocti nostro tempore fecerunt, nescio qualem temeritatis notam mereantur. Ego quidem certè non negavero. Plus enim apud me perpetua antiquitatis opinio, et omnium veterum scriptorum auctoritas, quæ istorum, quamvis subtiles, rationes valent. Nam quod dicunt non potuisse Matthæum Hebraicè scribere, cùm nomina Hebraicæ saepè interpretetur, ut *Emmanuel*, *id est, nobiscum Deus*; *Eli*, *Eli lamma sabachathani*, *id est, Deus meus, Deus meus*, *quare me dereliquisti?* non tantum est in confirmatis tot seculorum antiquitate sententiis adserere debeamus. Minus etiam illud:

X. Hæc et alia huius generis vir pereruditus in suis regulis ad intelligentiam novi Testamenti conscripsit fuisse persequitur, quæ leviter attingit satis fuerit. Idem non minus utilis de docendi modo, quo usus est Christus Dominus præmissus observations, quæ apud auctorem legi possunt, easque suis locis non omitimus, ut et quo de parabolis ab eo sunt prudenter annotata. His in docendo saepè utulatur Christus Dominus : est quippe simplicissimum dictum genus, radibus maximè accommodatum, et ab omni ostentatione alienum. Philosophi contortis magnâ arte syllagisticis tenebras offundunt; rhetores vim quædam animis affirment; Pharisei apud Judæos retrusa quadam, et à populi capi semota congerelandi. At divina sapientia hoc simplex docendi genus selevit, ut gloria omnis renovata per Evangelium mundi versio esset, non humana virtutis opus.

Illud imprimit intendamus quod spectet parabolæ; ne quod in antè nimirum inquirendum, quid singula significant verba. In his enim quædam sunt necessaria, ac vult propriæ eisclusioe parabolæ partes, quedam adjectiva, et ad ornatum comparata, ut constet sibi narrationis ordo. Solo vobire, ut si August. 1, 16. de Civit. Dei, cap. 2, terra proscindunt, ut sed hoc fieri possit, catena aratri membrorum sunt necessaria. Complures parabolæ non solum bene vivendi documenta, sed etiam permagni momenti prophetias continent: ut parabolæ de grano sinapi magnæ Evangelii progressus pronotabat; altera de villicis infidis Christi mortem, Judæorum ingens flagitium, ac ponas quæ daturi erant, apertissime designabat. Quod autem Christus Dominus abrupta interdum disserendis ratione uti videatur, id ab eo factum est, quod, cùm intima audiendum cogitata penetraret, queaque ad finem sibi propositum spectarent, intueretur, eorum qui audiabant utilitatì sermonem suum accommodare voluerit. Verum ista et alia huius generis plurima circa parabolæ, prophetias, veteris Testamenti figuræ, et carum usum suis queque locis commodius exponuntur: nunc institutum nostrum prosequantur.

XI. Haecenius de quatuor evangeliis nullus est SS. Patribus visum unquam fuit, aut cognitum: siquidem Nazariorum Evangelium à Græco longè diversum est. Hujus saepè mentionem facit Hieronymus, ut in dialogo 5 adversus Pelagianos: *In Evangelio, inquit, iuxta Hebreos quod Chaldaico quidem sermone, sed Hebraicis litteris scriptum est, quo utinat usque hodiæ Nazarci, secundum Apostolos, sive in Hebreo, qualis tunc erat*

Cur potius haec duo nomina Hebraica, quæ alia omnia interpretabatur, si omnia scripta erant Hebraicæ? Et quæ lingua interpretabatur? Hebraicæ? non opus erat: alia? non poterat, cùm alia non scriberet lingua. Isto enim modo probare possent, nec vetus Testamentum Hebraicæ, neque Græcæ novum scriptum esse. Nam et in veteri aliquando Hebraica Græcæ, sèpè vero Latinæ; et in novo Latinæ Græca interpretata legimus, 1 Reg. c. 7, 12: *Et vocavit nomen ejus Ebæzæ*. Septuaginta verterunt addentes nominis proprii interpretationem; et Genes. 31, 48: *Appellatum est nomen ejus Τζαβ*, Latinus addidit, *id est, tumulus testis*. Et Genes. 53, 18: *Et vocavit nomen ejus Benoni*, Latinus addit, *id est, filius doloris mei*; et rursum: *Pater vero vocavit eum Benjamin*, addit Latinus, *id est, filius dexteræ meæ*. Exodi 14, 15, 31: *Vocavit nomen ejus Manu*, Latinus adject: *Quod significat: Quid est hoc. Et in Apocalypsi cap. 9, 11: Nomen illi Hebraicæ Abaddon, et Græcæ nomen habet, Apollyon*. Addit Latinus interpres: *Et Latinæ habens nomen Exterminans*. Si Moses Hebraicæ scriberat, quomodo Hebraicæ; si Joannes Græcæ, quomodo Græca nomina Latinæ interpretabatur? Iste igitur interpretationes non auctoris, sed interpres sunt. Adde quod non est absurdum Hebraicæ verba Hebreæ uti statut, scriptum fuisse communis est omnium ferè veterum, et recentiorum sententia. Paucis post Christi Ascensionem annis, antequam apostoli in varia regiones discenderent, ex aliorum apostolorum consensi, et Judæorum qui ad Christi fidem recentes conversi fuerant, precibus adductis hoc scriptum Evangelium. In Græcam linguam statim translatum fuit, atque una tantummodo versio facta est totius Ecclesiæ consensu recepta et probata, eadem vñ habuit textus originalis, et archetypi. Quod enim Hieronymus textum Hebraicum Casareae Palestinae docet, illud erat Evangelium, quo Nazarei utulatur, et in quo multa extahant à nostro textu, et genuino aliena. Unde cùm Hieronymus Latinam versionem emendavit, non ad Hebraicæ, vel Syriacæ sed ad Græcum textum eam exegit, atque ut ipse loquitur, *Græcae fidei redditum*. Cajetanus famen, Erasmus et alii perpacui in eā sunt opinione ut pentit. Matthæi Evangelium Græcæ exaratum fuisse, quod in eo quedam voces latine occurrunt, quæ potius scriptor Græco, quam ab Hebreo erant usurpate, quod Græcorum cum Latinis majus esset, quācum cum Herbeo commercium, et inter eas linguis major esset cognitio. Sic vocis *Petri ad Petram* allusio inter Græcum et Latinum sermonem inest tantummodo. Addit voces Hebreas, aut Syriacas ab auctore ipso Græcæ exponi solitas, quod fieri vñ potuit ab eo qui Syriacē scriptor. Sed ista non aliud evincunt quām interpretari Græcum voces Syriacas exposuisse, easque fuisse Græcas, aut Latinas. Sic 70 Interpretes propria quedam nomina veteris Testamenti Græcæ solent interpretari, idque in vulgari editione Latina non est infrequens, etiam in appellativis nominibus, ut Latine explicentur.

At, inquit, illud Matthæi Hebraicæ, aut Syriacē scriptum Evangelium nulli è SS. Patribus visum unquam fuit, aut cognitum: siquidem Nazariorum Evangelium à Græco longè diversum est. Hujus saepè mentionem facit Hieronymus, ut in dialogo 5 adversus Pelagianos: *In Evangelio, inquit, iuxta Hebreos quod Chaldaico quidem sermone, sed Hebraicis litteris scriptum est, quo utinat usque hodiæ Nazarci, secundum Apostolos, sive in Hebreo, qualis tunc erat*

braicè scribentem alii Hebraicis verbis interpretari id enim cum aliquod compositum verbum est aut minus usitatum, etiam vernacula loquentes lingua facere solemus.

Quale erat nomen Ἰωάννη quod etiam Hebraicè non solum expoñi potest, sed etiam opus est. Ιωάννη autem εἰς Εβραϊκή, et Eli, Eli lamma sabacthani, quod cum Syriacum sit, Hebraicè veri poterat. Quanquam in eo Evangelio, quod nunc exstat Hebraicè, non additur eorum nominum interpretatio; nec hoc dico quod factum; sed quod fieri potuisse credam. Probabilius enim esse arbitror hujusmodi etymologias, et explications nominum interpretem adhibuisse. Nec id quidquam de scriptura auctoritate minuit.

CAPUT VI.

Cur Evangelista scripsérunt.

Quo autem consilio, et quibus causis Evangeliste ad scribendum adducti fuerint, partim ipsi indicant, partim nos ex veterum nocturna lectione cognoscere, parum conjecturā consequi possumus. Lucas c. 1, 4, significat se ad scribendum impulsus, quod videret conatos esse multos Evangelium scribere, qui parum fideliter id presertim. Quid postremus etsi aperte

therum. Ne verisimilis est textum primigenium intra paucos annos sis perire, ut nulla extiterit ejusmodi memoria primis Ecclesiæ seculis.

His et alii conjecturæ respondent vir perdoctus Matthei Evangelium vetustissimum Ecclesiæ scriptoribus, ut Papia, Ireneu, et aliis non huius incognitum; irevi post tempore Christianum, et Judæi conversus Graecè magis quam Syriacè, aut Chaldaicè locutus, et cum Graecis ad fidem conversionis potius quam cum aliis in pristine perdidit obfirmatis familiariter vixisse: ateo ut jam textus Syriacus fuit, si esset utilius, atque is tantummodo fuerit penitus Nazaros, qui cum variis in locis depravariunt. Nec dubium est quin versio Graeca brevi post tempore, atque, ut credibile est, Matthei ipsius state facta fuerit, quam Marcus, ut par est credere, jam viderat: nam hiisdem saepè utitur Graecis vocibus. Itaque illud est vero proximum Evangelium à Mattheo in gratiam Iudeorum, qui Hierosolyma, et in Palestina degabant, lingua in ea regione magis usitata scripsisse Evangelium, quod usque ad excidum Hierosolymæ conservarunt, et secum Pellam usque ante urbem obsidionem asportasse. Plerique ex iis Iudeorum observationes tenaces sectam Nazareorum condilarunt, quæ postea in sectam Ebionitarum degeneravit. Multas Nazarei historias Evangelio adiecerunt, quæ ex traditione accepterant. Itaque forsitan habebant originalem textum, et integrum, ut videtur Epiphanius, sed variis additionibus conspersum: id Ebionites multò magis corrupserunt, plerique detraherentes.

Clemens Alexandrinus, 1.2 Stromatum, citat Evangelium iuxta Hebreos. Illud Hieronymus non modo gerat, sed etiam venterat in Graecam linguam, idque à Nazareis Berœa civitatis Syrie accepserat. Compura additiona ex eo desumpta in suis commentariis in Mattheum commemorat, veteris Testamenti loca juxta Hebreum textum citata, non ex 70 versione profert: cuiusmodi est illud, *Nazareus vocatur, item illud, ex Egypto vocari filium meum, Osee 11.* Ad hoc Evangelium recurrat, ut exponat vocem Ἰωάννη, Math., cap. 6, ubi nota vocem illam in Evangelio Nazareum *pamen crastinum, seu quotidianum* exprimere, ut in vulgaritate veleretur legebatur, et Lucas cap. 11 adhuc legitur. Sic Matth. 25, ubi habemus:

non dicit, velle tamen videtur intelligi. Cùm enim dicit se à principio assecutum diligenter omnia ad scribendum accedere; obscurè indicat eos de quibus loquatur, nondum satis veritatem accusatos aggressos scribere. Sed vir nimis sanctus majoris esse modestie judicavit diligentiam, idemque suam ad scribendam historiam necessariam profiteri, quām alienam negligientiam, infidelitatemque reprehendere. Illo etiam verbo quo uitio initio *comit sum*: significat eos quos tacitè subsecutus, conatos quidem fuisse; sed quod conati essent, minimè perfecisse, ut veteres auctores Origenes, homilia 4 in Luc.; Ambrosius, in Lucæ c. 1, et Augustinus, lib. 4 de Consen. evang. c. 8, adnotaverunt. Eamdem etiam causam ceteros evangelistas, ut scriberent impulisse, quanvis non dicant, ex Luke, qui dicit, intelligentem est. Aliam causam Joannes afferit, quām etsi alii non afferunt, tamē quia eadem omnium erat mens, cor ornatum anima una, eadem sapientia, credendum est omnibus fuisse communem. *Hoc*, inquit Joan. 20, 31, *scripta sunt ut credatis, quia Jesus Christus est filius Dei, et ut credentes vitam habetis in nomine eius.* Tertia causa videtur fuisse ut auditores, quibus Evangelium predicaverant, scripto haberent, quae viva loquentes apostolos audiverant, ne aut obliviscerentur, aut se-

Zacharium filium Barachie, ibi legebatur, *filium Iohannem.*

XI. Quid autem primus omnium scripsit Evangelium Mattheus, idque Hebraicè lingua, seu Syriacè, ut cum erat in Judæa usitata, id testatur Ireneus, lib. 5, cap. 1; Eusebius, lib. 5, cap. 39, citat Papiam in eandem sententiam; ut et Origene lib. 6, cap. 25. *Primum, scilicet Evangelium scriptum est à Mattheo, prius quidem publico, postea à Apostolo Iesu Christi, qui illud Hebreo sermone conscripsit, Judeus ad fidem conversis, publicavit.* Idem testatur veteres penes omnes: patro sermone eum scripsisse ait, qui usitatus fuit in Judæa, et in usum Hebraeorum scriptus, ut, eo absente, Evangelium quod predicaverat, legerent. Lingua autem Syriaca erat Chaldaica dialectus, que in Syria erat in uso. Hoc in Judæa quibusdam Hebraicis vocibus illud permisit, quales ab evangelistis referuntur, ut *Haceldama*, ager sanguinis, *Golgotha*, et alias quedam.

Ex quatuor evangelistis duo sunt apostoli Mattheus et Joannes, duo tamen apostolorum discipuli Marcus et Iudas, Ile Petri, hic Pauli discipulus, et peregrinationis ejus comes; idque non sine coniunctio peculiariter factum est, ut liquoret omnibus nihil esse discriminis inter ea quæ apostoli mandarunt litteris, et illa quæ viva vox docerunt.

XII. *Evangelii vox, ut omnibus notum est, bonum nuntiatum significat: quo quidem modo samum apud Iosiam, cap. 52: Quia pulchri super montes pedes antumnantes, et prædictoris pacem.* Quem locum citat Apostolus, Roman. 10, 15, insigne prophetem, quæ prædictio doctrina et vita Jesu Christi prementiarum. Sic Paulus Timotheum adhortatur, ut opus faciat Evangeliste, seu verbum Dei annuntiet. Quo quidem modo Philippus Diaconum in Actis Apostolorum Evangelista nominatur. Sed postea vox illa Evangelii ad historiam vite et doctrina Jesu Christi restricta est, et solis quatuor vita et prædictio Christi Domini scriptoribus Evangeliste nomen tributum.

Utrum tituli ipsi Evangeliorum à sacris auctoribus fuerint his libris prefici, non ausim affirmare. Nam si sua nomina libris inscripsero Prophetæ, aut Apostoli, hi textu ipsi cadem inservuerint. Nihilominus tamen certum est hos titulos, qui Evangelistarum

cōsiderarentur quām dicta fuerant. Nam hanc etiam causam reddit Lucas, c. 1, 4: *Ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Quod expressius Graecè dixit: *Eorum quæ vivæ voce audiisti. Quarta, ut quod presentibus predicaverant, absentibus quoque per Scripturam predicaverant.* Hoc enim modo, in omnem terram exiuit sonus eorum, et in fines orbis terrena verba eorum, ut D. Paulus interpretatur, Rom. 10, 18, cūm corum vox brevissimo terra spatio terminaretur. Quinta, ut non solum his hominibus qui tunc erant, sed his etiam omnibus qui futuri aliquando erant; ipsi non solum vivi, sed etiam mortui Evangelium annuncent. Ut quemadmodum mortuis predicatum erat (dabit enim nobis hanc veniam hereticus interpres) ita etiam per mortuos predicatur. Ubique enim Christi divinitatem sequitur. Et alios evangelistas suas etiam proprias scribendi causa habuisse existimat, et exponit Epiphanius, heresi 51, et Eusebius, lib. 5 ecclæs. Hist. c. 24.

cum et Lucam, esse *Matthæum*, sed *Levi*, quem alium a Matthæo esse putant. Hanc opinionem tueri Gratius, quod Mattheus ipse nunquam se Levi nomine appellat, nec duo illi evangeliste, cūm hanc referunt historiam, eum hoc nomine designant, atque apostolorum catalogo non *Levi*, sed *Matthæus* adscrībatur.

Sed tamen veteres penè omnes sentiunt, nempe ex ipsi historie contextu, et omnibus circumstantiis eundem esse publicanum à Domino vocatum, et Mattheum qui in telone sedebat, et statim secutus est vocantem Iesum. Idem igitur est Mattheus qui domi sue excepit Dominum, quicque ante vocationem suam Levi dicebatur.

IN S. MATTHÆUM
COMMENTARIA.

CAPUT PRIMUM.

1. Liber generationis Iesu Christi, filii David, filii Abrahā.

2. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judah et fratres eius.

3. Judas exinde genuit Phares et Zaram de Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram.

4. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab engendra Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5. Salmon autem genuit Booz de Rahab. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Jesse. Jesse autem genuit David regem.

6. David autem rex genuit Salomonem et cæ qua fuit Uriæ.

7. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abias. Abias autem genuit Asa.

8. Asa autem genuit Josaphat. Josaphat autem genuit Joram. Joram autem genuit Oziam.

9. Ozias autem genuit Joatham. Joatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

CHAPITRE PREMIER.

1. Livre de la génération de Jésus-Christ, fils de David, fils d'Abraham.

2. Abraham engendra Isaac. Isaac engendra Jacob. Jacob engendra Juda et ses frères.

3. Juda engendra de Thamar, Pharès et Zara. Pharès engendra Esron. Esron engendra Aram.

4. Aram engendra Aminadab. Aminadab engendra Naasson. Naasson engendra Salmon.

5. Salmon engendra Booz de Rahab. Booz engendra Obed ex Ruth. Obed engendra Jessé, et Jessé engendra le roi David.

6. Le roi David engendra Salomon de celle d'Urie.

7. Salomon engendra Roboam. Roboam engendra Abias. Abias engendra Asa.

8. Asa engendra Josaphat. Josaphat engendra Joram. Joram engendra Ozias.

9. Ozias engendra Joatham. Joatham engendra Achaz. Achaz engendra Ezéchias.